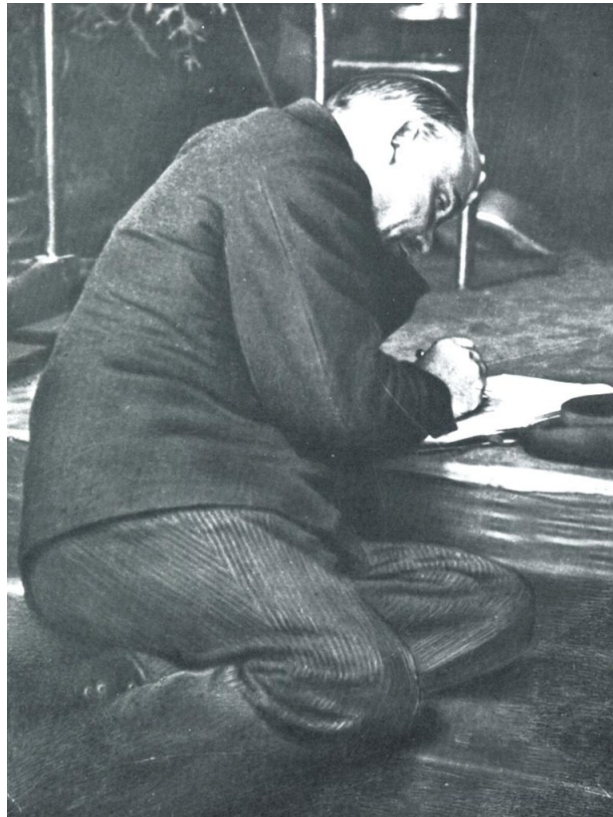

John Riddell: Partiorganiseringen i Lenins Komintern

(Ur [Links International Journal of Socialist Renewal](#), 7 januari 2020. Översättning från engelska, Göran Källqvist.)

Många av dagens socialistiska grupper försöker forma sina organisatoriska principer efter den ”demokratiska centralismens” anda, som den identifieras med V I Lenin. Men som historiker som Lars Lih har visat ([“Fortunes of a Formula”](#) och [“Further Fortunes of a Formula”](#)), använde Lenin själv begreppet bara ibland, och då med ytterst varierande betoning. Begreppets betydelse för dagens socialister härleds i själva verket huvudsakligen från hur det tillämpades av Kommunistiska internationalen (Komintern) under Lenins livstid och under hans vägledning (1919-1923).

Denna artikel kommer att undersöka hur denna princip visade sig i Kominternpartiernas interna funktionssätt och även i förhållande till Kominterns ledning, Kommunistiska internationalens exekutivkommitté (EKKI).

Den demokratiska centralismens utformning

Den långtifrån okända eller särskilt komplicerade grundläggande föreställning som ligger bakom ”demokratisk centralism” är i själva fallet vanlig i de flesta arbetandes frivilliga organisationer. Dess innersta natur är enkel: alla gruppdeltagare ska, antingen direkt eller via valda ledarskap, engageras för att ta gemensamma beslut, och alla är sedan skyldiga att hjälpa till att genomföra dem. Denna princip gäller lika mycket för arbetare som är organiserade i sport- eller sociala klubbar

som för ett revolutionärt socialistiskt parti. Men i Komintern hade den interna demokratin och disciplinen en unik betydelse som härrörde ur karaktären på Internationals mål.

Kominterns partier hade som syfte att skola, samla och organisera arbetande människor i en social revolution för att störta kapitalisternas makt och införa arbetarnas styre. Den ryska revolutionen 1917 togs som modell för vad som skulle kunna uppnås i en nära framtid. Denna revolutionära uppgift måste genomföras mot ett mycket hårt motstånd från den härskande eliten, som försvarade sin makt med alla tillgängliga medel – från polisförtryck till dödliga militära angrepp. Om medlemmarnas disciplin bröt samman – det vill säga om de underlät att utföra de överenskomna besluten – så skulle det kunna bli katastrofalt både för partiet i sin helhet och för de enskilda medlemmarna. Disciplinerat agerande från medlemmarnas sida var inte bara avgörande för att lyckas utan också för att överleva.

Ett revolutionärt partis handlingslinje är inte förutbestämd, den måste härledas ur de sociala och politiska sammanhangen och vad erfarenheterna har lärt partiet. Politiken avgörs inte bara av ledarskapets beslut utan också av partiledens uppfattningar. De ledande organens auktoritet härrör från en demokratisk valprocess som grundas på medlemmarnas diskussioner om partiets handlingslinje.

De flesta revolutionära socialistiska grupper och partier omfattar dessa uppfattningar, och betraktar dem som de lärdomar som kan dras av den ryska revolutionen för ett sekel sedan. De ses ofta som ett arv från det ryska bolsjevikpartiet och dess centrala ledare, Vladimir Iljitsj Lenin.

De bolsjevikiska erfarenheterna

Två artiklar av historikern Lars Lih granskar användningen av begreppet ”demokratisk centralism” i skrifter av Lenin och andra ledande bolsjevikiker från och med 1905, då begreppet användes första gången, fram till 1923.

Som Lih poängterar, försökte ryska socialister bara tillämpa ett begrepp som exemplifierades av det tyska socialdemokratiska partiet (SPD) från tiden före Första världskriget. I Ryssland tillämpades det av den ryska socialdemokratins båda fraktioner, mensjeviker och bolsjeviker, men bara under en begränsad period 1905-1908, då socialister åtnjöt ett visst mått av demokratisk frihet. Bortsett från denna period gjorde det hårda tsaristiska förtrycket det omöjligt för socialister att genomföra demokratiska val av partiledningarna, och mycket svårt för dem att fungera på ett centraliserat sätt.

Första gången bolsjevikerna åberopade ”demokratisk centralism” var i en kongressresolution som antogs sent det revolutionära året 1905, och starkt betonade denna politikens ”demokratiska” natur:

Konferensen betraktar principen om demokratisk centralism såsom oundgänglig, och anser det nödvändigt med en omfattande tillämpning av valprincipen. Och även om valda centra tillerkänns full makt när det gäller ideologisk och praktisk ledning, så är de på samma gång möjliga att återkalla, deras handlingar ska ges bred offentlighet, och de ska vara fullt ansvariga för dessa handlingar. (Ralph Carter Elwood, *Resolutions and Decisions of the Communist Party of the Soviet Union*, s 87.)

Bortsett från i ett brev till amerikanska socialister 1915,¹ diskuterade inte Lenin begreppet demokratisk centralism igen förrän 1920-1921, då omständigheterna hade förändrats enormt. Under den

1 Lenin, ”Letter to the Secretary of the Socialist Propaganda League”, *Collected Works*, bd 21, s 423-428.

sistnämnda perioden, säger Lih, betonade Lenins användning av begreppet starkt det absoluta behovet av centralism:

Lenin använde begreppet under olika debatter och diskussioner som uppstod som en reaktion på de nya och oförutsedda utmaningarna av att agera som härskande parti. Var inte partiet tvunget att försvara en enda linje när det ingrep på ”icke-parti”-arenor som fackföreningarna? Hade inte partiet en plikt att säkerställa att en enhetlig politik drevs igenom i hela landet? Och så vidare.²

Lars Lih drar slutsatsen att det nästan inte finns några samband mellan den innebörd Lenin gav begreppet 1906-1907 och 1920-1921. Demokratisk centralism ”är i grund och botten en homonym: två olika formuleringar som använder samma ord.”

Men Lenin omnämner begreppet alltför sällan för att det på egen hand kan ha givit upphov till den föreställning om ”demokratisk centralism” som många socialistiska grupper omfattar idag. Begreppet var förvisso en del av bolsjevikernas ordförråd, men socialisters tolkning av orden idag är huvudsakligen ett arv från den Kommunistiska internationalen.

Komintern anammar centralismen

Kommunistiska internationalen (Komintern) grundades 1919 i en anda av uppror mot hyckleriet i Andra internationalen, vars ledarskap vid världskrigets utbrott 1914 hade förrått internationalens program och kongressbeslut. De krafter som satte sig uppgiften att bygga en ny, revolutionär international krävde att den skulle vara något helt annat och nytt. Den nya internationella rörelsen måste göra det den sa att den skulle göra, utan någon klyfta mellan ord och handling. Det ord som rörelsens medlemmar använde för att beskriva denna samstämmighet var ”centralism”.

Vid Kominterns korta och preliminära grundningskongress i Moskva i mars 1919 gjordes inga försök att systematisera denna princip. Frånsett att välja en provisorisk exekutivkommitté, hänvisades alla organisatoriska frågor till nästa världskongress.³

Den andra kongressen ägde rum i Moskva 15 månader senare, i juli-augusti 1920.⁴ Den tre veckor långa tilldragelsen samlade 218 delegater från 37 länder för att slå fast internationalens grundläggande programmatiska och organisatoriska principer. Behovet av centralism återopades ofta under kongressen, vanligtvis med syftning på internationalen i sin helhet. Många delegater underströk sin önskan att Komintern skulle fungera som ett enda, centraliserat parti under ledning av en generalstab som – åtminstone till en början – skulle vara baserad i Moskva. Men en del de grupper som ville ansluta sig till Komintern var obekanta med eller mot tankar på organisatorisk disciplin.

Lenin slog an tonen i denna fråga för kongressen i ett kort stycke i sin broschyr ”*Vänsterismen*” – *kommunismens barnsjukdom*. Broschyren skrevs till kongressen och överlämnades i översättning till delegaterna när de anlände till Moskva. Lenin uppmanade de kommunistiska krafterna att bygga:

ett strängt centraliserat parti med järnhård disciplin, [med] förmåga att behärska alla områden, grenar och slag av politiskt och kulturellt arbete.⁵

2 Lars Lih, ”[Fortunes of a Formula](#)”.

3 Se Plattens korta rapport i John Riddell, red. *Founding the Communist International*, New York: Pathfinder, 1987, s 256.

4 Riddell, red., *Workers of the World and Oppressed Peoples, Unite! (2WC)*, New York: Pathfinder, 1991.

5 Lenin, ”[Vänsterismen](#)” – *kommunismens barnsjukdom*, på marxistarkiv.se, s 45.

Efter ett inledande möte om världssituationen, tog den andra kongressen upp de anslutna partiernas karaktär som sin första punkt på dagordningen. De teser om denna punkt som antogs vid det tredje sammanträdet betonade det trängande behovet av centralism.

14) Det kommunistiska partiet måste uppbyggas på den demokratiska centralismens grund. Den demokratiska centralismens huvudprincip utgör den övre particellens valbarhet genom den lägre, den obetingade och oundgängliga förpliktelsen gentemot alla föreskrifter från överordnad instans för de underordnade samt tillvaron av ett starkt particentrum, vars auktoritet är allmänt erkänd för alla ledande partikamrater under tiden från en partidag till en annan.⁶

Detta stycke – med sitt balanserade och flexibla ordval – är troligen den mest inflytelserika definition av demokratisk centralism som det tidiga Komintern uttryckte. Den andra kongressen upprepade denna princip i en annan resolution, vars huvudsyfte var att utesluta opportunistiska krafter som försökte gå med i internationalen, nämligen de 21 villkoren för anslutning till Komintern. Villkor nummer 12 lyder:

12) De partier som tillhöra Kommunistiska Internationalen böra vara grundade på den demokratiska *centralisationens* princip. Under den nuvarande perioden av tillspetsat borgarkrig [inbördeskrig] kommer det kommunistiska partiet endast att vara i stånd till att fylla sin plikt om det är organiserat på ett effektivt centralistiskt sätt, om en järnhård disciplin härskar och partiledningen, uppbyten av partimedlemmarnas förtroende, utrustas med den mest vittgående makt, auktoritet och befogenhet.⁷

Hänvisningen till ett kommunistparti som fungerade under en ”period av tillspetsat inbördeskrig” frammanade det ryska bolsjevikpartiets erfarenheter, som när den andra kongressen samlades fortfarande var drabbat av kontrarevolutionära uppror och invasioner. Bolsjevikerna hade reagerat på denna fara med en kombination av fast disciplin och livliga interna debatter om de stora frågor som revolutionen stod inför. Ibland förenades medlemmar i tillfälliga interna tendenser eller fraktioner. Partimedlemmarnas tillit till att meningsmotsättningarna skulle lösas demokratiskt, med hjälp av öppna diskussioner och valda kongresser, var oumbärlig för att bevara partiets enhet under dessa krisförhållanden.

Villkor nummer 16 utvidgade principen om demokratisk centralism till internationalen i sin helhet, samtidigt som det satte gränserna för hur den skulle tillämpas:

16) Alla beslut av Kommunistiska Internationalens kongress liksom även av exekutivkommittén äro bindande för alla till Kommunistiska Internationalen anslutna partier.... Därvid måste självklart den Kommunistiska Internationalen och dess exekutivkommitté i hela sin verksamhet taga hänsyn till de olika förhållanden, varunder de enskilda partierna måste arbeta och kämpa, och endast fatta beslut av allmängiltig natur i sådana frågor, där detta är möjligt.⁸

De sista två av dessa beskrivningar av Komintern är obalanserade på samma sätt som de senare uttalanden av Lenin som Lih citerar: centralismen betonas mycket mer än principen om demokratiska val av ledarna, medan kriterierna om gemensamma diskussioner om politiken helt utelämnas.

Den något obalanserade framställningen av demokratisk centralism i dessa två resolutioner från den andra kongressen var ett svar på utmaningen att införliva proletära masspartier som ville ansluta sig,

6 ”Tesar över de kommunistiska partiernas roll i den proletära revolutionen”, i [Kominterns andra kongress](#), på marxistarkiv.se, s 47.

7 *Ibid*, s 41. [Kursivering i engelska originaltexten – öa.]

8 *Ibid*, s 42.

speciellt partierna i Frankrike, Tyskland och Tjeckoslovakien. Många medlemmar i dessa partier var ärliga i sina revolutionära strävanden, men var mot den byråkratiska ”centralism” som de förknippade med de socialdemokratiska ledare som hade allierat sig med de kapitalistiska regeringarna under kriget. I de partier som ville ansluta sig fanns en del ledare, som Marcel Cachin och Jean Longuet i Frankrike, Bohumir Šmeral i Tjeckoslovakien, Wilhelm Dittmann i Tyskland, som hade del i ansvaret för detta historiska förräderi.

Socialister som kom till Komintern från dessa partier – det franska SFIO, det tyska USPD, det tjeckiska SPD – präglades av de demokratiska traditioner som var förhärskande i den Andra internationalen före 1914, och som hade inspirerat de internationalistiska strömningarna under kriget. I det stora hela hade de en stark känsla för intern demokrati men var mindre övertygade om centralism. De kongressbeslut som har citerats här försökte tackla denna obalans.

1921 års teser om organiseringen

Efter den andra världskongressen anslöt sig socialistiska masspartier eller fraktioner till Komintern i Tyskland, Frankrike, Italien och Tjeckoslovakien. Processen att integrera dessa styrkor kännetecknades av stora problem och bakslag, och den tredje världskongressen som samlades i juni 1921 dominerades av diskussioner om dem.⁹ Kongressen tacklade frågan om partiernas organisering i en viktig text, ”Riktlinjer för de kommunistiska partiernas uppbyggande och organisationsarbete”, som hade utarbetats av Otto Kuusinen under Lenins handledning och med viktiga insatser från honom.¹⁰

Historikern Paul Le Blanc tillhandahåller en samling av centrala stycken i denna resolution, som illustrerar resolutionens respekt för nationella ledarskap som agerade själva, och visar att den uppmuntrade ett flexibelt engagemang i arbetarnas kamp.¹¹ Le Blancs urval av illustrativa stycken ur dokumentet är väl värt att återge: [citaten här är ur [Kominterns tredje kongress](#) – öa]

Långt från att vara ett dogmatiskt försök att tvinga på alla kommunistpartier ”den ryska modellen” betonas en relativ nationell självständighet:

(Tes 2.) Det ges ingen absolut riktig och oföränderlig organisationsform för de kommunistiska partierna. Förutsättningarna för proletariatets klasskamp äro underkastade förändringar i en ständig förvandlingsprocess och i anslutning till dessa förändringar bör också organisationen för proletariatets avantgarde oavbrutet söka ändamålsenliga former. Varje enskilt lands historiskt bestämda egenart fordrar likaledes särskilda anpassningsformer i de enskilda partiernas organisation.

Och så finns detta yrkande på att ledningens auktoritet ska vara rotad i flexibilitet och nära kontakt med den faktiska arbetarklassen och dess kamp:

(Tes 5.) Ledandet av den revolutionära klasskampen förutsätter hos det kommunistiska partiet och hos dess ledande organ en organisk förening av största möjliga slagkraft med största anpassningsförmåga till de växlande kampbetingelserna. En framgångsrik ledning förutsätter dessutom ovillkorligen *den intimaste förbindelse med de proletära massorna*. Utan denna förbindelse kommer ledningen icke att leda massorna utan endast i bästa fall gå fram bakom dem.

9 Se John Riddell, [Kominterns viktiga vändning 1920-1921](#), på marxistarkiv.se, s 9-28.

10 [Kominterns tredje kongress](#), på marxistarkiv.se, s 54-77.

11 Se Paul Le Blanc, [”Democratic Centralism in the Communist International”](#).

Denna betoning av att engagera sig i arbetarklassens verkliga, dagliga kamp är en viktig punkt som betonas i dokumentet:

(Tes 24.) Det är ett det *största fel* om kommunisterna, under åberopande av det kommunistiska programmet och den väpnade revolutionära slutkampen, förhålla sig *passiva* och ringaktande eller till och med motsträviga till arbetarnas dagliga strider om små förbättringar av arbetsvillkoren. Hur små och obetydliga även de fordringar äro, för vars skull arbetarna redan i dag äro beredda till kamp mot kapitalismen, får aldrig detta vara skäl för kommunisterna att hålla sig borta från kampen. Vår agitatoriska verksamhet får visserligen icke ge anledning till tal om att vi kommunister äro blinda uppviglare till dumma strejker och andra obetänksamma aktioner, men bland de kämpande arbetarna skola kommunisterna överallt förtjäna ryktet som dugliga stridskamrater.

En av dokumentets viktigaste aspekter är att det varnar mot just den sorts centralism som alltför ofta har förts fram som "leninism":

(Tes 6.) Den demokratiska centralismen i den kommunistiska partiorganisationen måste vara en verklig syntes, en *sammansmältning* av centralismen och den *proletära* demokratin. Denna sammansmältning är möjlig endast på grundvalen av en ständig, gemensam verksamhet, en hela partiorganisationens oavbrutna, gemensamma *kamp*.

I ett kommunistiskt parti ska inte centralisering vara formell eller mekanisk. Den ska vara kopplad till kommunistisk aktivitet, det vill säga till bildandet av ett starkt, smidigt och flexibelt ledarskap.

En formell eller en mekanisk centralisation vore centralisation av makten i händerna på en partibyråkrati för att behärska de övriga medlemmarna eller det utanför stående revolutionära proletariatets massor. (Tes 6.)

Resolutionen kritiserar bristen på verklig (i motsats till "formell") demokrati, en brist som var vanlig i Andra internationalens partier. Den berättar för oss:

Inom den gamla, icke revolutionära arbetarrörelsens organisationer utvecklade sig en genomgående dualism av samma slag, som uppkommit inom den borgerliga statens organisation: dualismen mellan "byråkrati" och "folk". Under den borgerliga omgivningens livsdödande inflytande utvecklade sig hos organisationerna ett yrkesfunktionärsvälde, ett ersättande av den levande arbetsgemenskapen med endast formell demokrati och ett splittrande av organisationen i aktiva funktionärer och passiva massor. Även den revolutionära arbetarrörelsen ärver oundvikligen till en viss grad denna tendens till *formalism och dualism* av den borgerliga omgivningen. (Tes 6.)

Varningarna mot fel sorts centralism upprepas mer än en gång:

(Tes 44.) För att uppnå den största möjliga centralisation av partiverksamheten är det icke lämpligt att sönderdela partiledningen i en schematisk hierarki med många under varandra fullständigt underordnade instanser.

Istället skulle demokratiska valda kommittéer i arbetardistriktet och -regionerna vägleda organisationens arbete på dessa ställen, vilket antydde att det skulle finnas en hög grad av relativ självständighet i organisationen. Det framhävs som ett sätt att ge politisk ledning på ett sätt som säkerställer att det vidmakthålls en nära kontakt mellan ledningen och partiets breda medlemsmassor i de olika lokalorganisationerna.

Tesernas centrala förslag för att uppnå en sådan "syntes och sammansmältning av centralismen och

den proletära demokratin” är kommunisternas plikt att vara aktiva för att se till att hela organisationen förenas i gemensamma tankar och handling. Huvuddelen av dokumentet, med början i tes 8, för fram systematiska riktlinjer för att tillämpa denna uppfattning.

Intern partidemokrati

Teserna 47 till 51 lägger fram principer för ett demokratiskt funktionssätt i partiet, inklusive följande punkter.

Tes 47:

- [*Ansvarighet*] Partiets centralledning ... är ansvarig inför kongressen och Kommunistiska Internationalens ledning...
- [*Inkluderande*] ... vid valen till den centrala partiledningen ... böra icke heller taktiskt avvikande meningar av allvarlig karaktär undertryckas vid valet av centralledning. Tvärtom skola dessa få möjlighet att sända sina bästa förespråkare till representantskapet.
- [*Arbetande majoritet*] Utskottet [den dagliga ledningen] bör dock om möjligt vara enigt i sin uppfattning och det måste för att kunna leda fast och säkert kunna stödja sig icke blott på sin auktoritet utan även på en klar och till och med stor fast majoritet inom representantskapet.

Tes 49:

- [*Rätt att bli hörd*] ... Varje organisation och varje partiorgan liksom även varje enskild medlem är berättigad att när som helst meddela sina önskningar och initiativ, anmärkningar eller anklagelser direkt till partiets centralledning eller Internationalen.

Tes 51:

- [*Intern debatt*] Partimedlemmarna äro pliktiga att i sitt offentliga uppträdande alltid uppföra sig som *disciplinerade medlemmar* av en kämpande organisation. Om meningsskiljaktigheter förekomma om det riktiga handlingssättet, skola dessa så vitt möjligt redan innan de framträda, inom partiorganisationernas krets avgöras, och sedan har man att handla enligt detta avgörande.
- [*Bred diskussion*] För att varje partibeslut av alla partiorganisationer och medlemmar må genomföras med största energi, måste om möjligt varje fråga läggas fram till prövning och avgörande för massan av partimedlemmar.
- [*Offentlig debatt*] Partiorganisationerna och partiinstanserna åligger också plikten, att avgöra huruvida och i vilken form och utsträckning offentligen (i press och broschyrer) olika frågor böra diskuteras av enskilda kamrater.
- [*Bevara enheten*] Om också organisationens eller partiledningens beslut är felaktigt, enligt andra medlemmars mening, få dessa kamrater i sitt offentliga uppträdande icke glömma, att den *värsta disciplinära förseelsen* och det värsta felet i kampen dock är att rubba eller kanske till och med bryta sönder den *gemensamma frontens enhetlighet*.
- [*Lojalitet*] Det är varje partimedlems främsta plikt att försvara det Kommunistiska partiet och framför allt den Kommunistiska Internationalen mot alla kommunismens fiender. Den

som glömmer detta och i stället offentligt angriper partiet eller Kommunistiska Internationalen måste behandlas som en motståndare till partiet.

I enlighet med dessa principer var det under de första åren ganska sällsynt med organisatoriska splittringar bland kommunister, och när de ägde rum försökte världsrörelsen använda sin moraliska auktoritet för att försöka läka sprickan.

För en diskussion om tillämpningen av sådana principer idag, se [Party Democracy in Lenin's Comintern– and Now](#). [Partidemokrati i Lenins Komintern – och nu.]

Ett kampanjparti

Teserna från 1921 har sina rötter i en uppfattning som ursprungligen utvecklades av SPD och andra partier i Andra internationalen före 1914, att det socialistiska partiets aktivitet skulle organiseras kring en rad politiska kampanjer, var och en med begränsad varaktighet men där hela spektrumet av partiets resurser skulle engageras. Kominterns resolution betonade att alla medlemmar skulle dras in i dessa kampanjer, och motiverade det med att det delvis var ett hinder för den byråkratisering som drabbade Andra internationalens masspartier.

Som vi konstaterade krävde tes 6 ”en syntes och sammansmältning av centralismen och den proletära demokratin”, som ”är möjlig endast på grundvalen av en ständig, gemensam verksamhet, en hela partiorganisationens oavbrutna, gemensamma kamp.”

Avdelning III i teserna förkunnar därför ”kommunisters plikt att vara aktiva”. Ett kommunistiskt parti ”fordra av var och en i sina led, att han så långt det över huvud taget är möjligt ställer sin kraft och tid till sitt partis förfogande”. (Tes 10.) Varje medlem ska ”tillhöra en mindre arbetsgrupp: en grupp, kommitté, en kommission, ett utskott eller ett kollegium, en fraktion eller cell” och ”deltaga i den lokala organisationens allmänna medlemsmöten”. (Tes 11.)

Medlemmarnas energi ska utnyttjas. Tes 31 förklarar, i ”att organisera politisk kamp” – det vill säga mobilisera partiets alla resurser kring ett specifikt mål:

Även om partiet ännu är svagt, så kan det likväl alltid utnyttja uppseendeväckande politiska händelser eller stora strejker, som skaka hela det ekonomiska livet genom att det systematiskt organiserar och genomför en radikal propagandaaktion. Har ett parti i en sådan situation fattat beslut om det, så måste all energi från alla partimedlemmars och partiavdelningarnas sida inriktas på denna kampanj. I första rummet måste alla de förbindelser, som partiet skaffat sig genom sina celler och arbetsgruppers arbete, utnyttjas på att i de olika centra för den politiska eller strejkrörelsen arrangera möten,...

De första stora kampanjerna av denna sort organiserades för att stoppa den kapitalistiska militära interventionen mot sovjetregeringen och ge materiell hjälp till den utarmade sovjetrepubliken, och dessa kampanjer var slående framgångsrika. De ökade rörelsens slagkraft och underlättade arbetsallianser med icke kommunistiska krafter. Dessutom breddade kampanjerna partiets förmåga att dra in basmedlemmar i aktivt partiarbete.

Tillämpningen av den demokratiska centralismen

Nästa gång Kominterns organisatoriska teser från 1921 omnämndes vid en världskongress var av

Lenin själv i sitt tal till den fjärde världskongressen 1922. I slutet av vad som skulle bli hans sista tal till världsrevolutionen uttryckte han oro angående resolutionen. Även om ”jag skriver under alla dess 50 eller fler paragrafer”, sa Lenin, så var resolutionen ”alltför rysk” och omöjlig att förstå för icke ryska kommunister. ”[A]llt är hämtat från ryska förhållanden”; ”ingen utlänning [begriper] den” och ”ingen utlänning [kan] genomföra den”. Lenin sa: ”det viktigaste för oss alla, såväl för de ryska som för de utländska kamraterna, är” att vi tar oss tid att studera.¹²

Bara Clara Zetkin yttrade sig om hans anmärkningar. Zetkin lyfte fram Lenins anmärkning att det ”ännu är mycket vi måste lära oss”, och tolkade det som en vädjan om tålmod. Hon förkunnade: ”att vinna tid är att vinna allt”, och lade till ett typiskt elegant citat från den tyske poeten Goethe: ”Tid är min lantegendom, och tid är mitt fält att plöja.”¹³

På andra ställen under kongressen verkade vissa delegaters kommentarer begränsa vilka uppfattningar som var tillåtna i ett kommunistparti. Den bulgariske kommunisten Vasil Kolarov efterlyste till exempel ”en gemensam uppfattning om alla stora frågor”, och hävdade att ”avvikande åsikter med nödvändighet leder till brist på disciplin” – en formulering som antydde ett behov av en monolitisk rörelse.

Under förhandlingarna anfördes att Radek ska ha hänvisat till en ”resolution från tredje kongressen som förbjuder bildandet av fraktioner”. Kongressprotokollen innehåller inget omnämnande av ett sådant beslut. Radek kanske syftade på punkt 6 i tredje kongressens organisationsresolution, som verkligen fördömde ”en maktmotsats eller en kamp om herraväldet inom partiet”. Varken dessa ord eller något annat i resolutionen förbjöd bildandet av politiskt grundade fraktioner.¹⁴

Trotsky kallade till exempel bildandet av fraktioner i Frankrike för en under omständigheterna ”normal och hälsosam reaktion”, medan Zinovjev i sitt slutanförande konstaterade att ”minoriteter existerar i den ena eller andra frågan (det är alltid så)”.¹⁵

Willi Münzenberg förklarade för kongressen hur den internationella kampanj för materiell hjälp till Sovjetrepubliken som han ledde, hjälpte till att öka andelen medlemmar som drogs in i aktivt partiarbete. I Kominternpartier med hundratusentals medlemmar, sa Münzenberg, ”är inte alla [medlemmar] bara politiska aktivister. När kommunistpartiet är organiserat som ett öppet parti som de som vinnas över av vår agitation kan ansluta sig till, så erövrar det ett stort antal grupper som mycket väl kan vara politiskt inaktiva i det rent politiska dagliga arbetet.” Många av dessa inaktiva medlemmar, sa han, kunde fås att delta i hjälpkampanjen för Ryssland.¹⁶

Tillämpningen av de 21 villkoren

Det var sällan organisatoriska konflikter i de nationella sektionerna uppmärksammades av kongresserna eller EKKI:s möten, och diskussionerna riktade i huvudsak in sig på brister i tillämpningen av de 21 villkoren.

Den envisaste interna konflikten i det tidiga Komintern ägde rum i den franska sektionen. Efter att

12 Lenin, *Fem års rysk revolution och världsrevolutionens perspektiv*, på marxistarkiv.se, s 6.

13 Riddell, red., *Toward the United Front: Proceedings of the Fourth Congress of the Communist International (4WC)*, Chicago: Haymarket, 2011, s 337. För Goethes text på engelska, se Peter Lang, *Poems of East and West*, 1998.

14 4WC, s 44 (Radek); *Kominterns tredje kongress*, s 56 (resolution).

15 För en diskussion om den demokratiska centralismen vid den fjärde kongressen, se 4WC, s 41-45.

16 4WC, ps 42.

den hade bildats i december 1920, arbetade EKKI för att främja ett enat ledarskap som förenade ett antal fientligt inställda fraktioner. Men det franska kommunistpartiets kongress, som hölls två veckor innan den fjärde kongressen skulle inledas, slutade med ett dödläge, och alla sidor bad världskongressen att medla.

Vid kongressen argumenterade EKKI-representanter i kommissionen för ett enat ledarskap i Frankrike, som skulle omfatta alla fraktioner och tillämpa de 21 villkoren. Detta förslag mötte ett envist motstånd. Situationen löstes upp genom ett initiativ från Leo Trotskij, som uppmanade att man skulle driva igenom den andra världskongressens beslut att förbjuda kommunister från att vara medlemmar i Frimurarorden, ett brödraskap som kommunisterna såg som en del av den kapitalistiska härskande klassen. Den andra kongressens förbud var en utvidgning av de 21 villkorens krav på att tydligt bryta med det borgerliga inflytandet.

”Det fanns frimurare ... i alla tre fraktionerna”, kommenterade kommissionsmedlemmen Jules Humbert-Droz senare: ”Allihopa skulle påverkas lika mycket av detta beslut.... Framförallt skulle stridslinjerna förändras: frimurarna i alla fraktioner skulle förenas mot internationalens beslut.”¹⁷

Förbudet mot frimurare togs med i kommissionens slutgiltiga förslag på ett ledarskap baserat på proportionell representation för alla fraktioner, med medlemmar som utsågs av fraktionernas grupper som var närvarande i Moskva. Den föreslagna listan lades fram som ett förslag till det franska partiets efterföljande kongress, som antog den.¹⁸

Liknande frågor uppstod i de norska och svenska partierna. I Norge hade en grupp universitetsstudenter bildat ett sällskap för att ge ut en tidskrift vid namn Mot Dag, som var kritisk mot Kominterns politik. För att undvika skadlig fraktionism beslutade den fjärde kongressen att gruppen Mot Dag måste öppna sina led för alla studenter som tillhörde partiet.¹⁹

EKKI:s utvidgade plenarmöte 1923 funderade över en offentlig kontrovers om religiös tro som hade uppstått i det svenska partiet. Mötet intygade den kommunistiska rörelsens motstånd mot religiösa övertygelser och bestämde att rörelsens medlemmar måste avstå från all sorts religiös propaganda.²⁰

Frånsett dessa händelser verkade Komintern vid sin fjärde kongress ha uppnått något av en jämvikt i tillämpningen av demokratisk centralism i sina medlemspartier.

Centralism i internationalen

Det visade sig vara svårare att ens tillfälligt uppnå en sådan balans när det gällde Moskvaledningens relationer till internationalens nationella sektioner. Efter den andra kongressen uppstod meningsmotsättningar i den tyska sektionen om man skulle prioritera ansträngningar att samla arbetarna i kamp i enhetsfronter, eller ta initiativ i handling som åtminstone till en början bara skulle genomföras av kommunistpartiet ensamt.

Konflikten ledde till att ledningen för den tyska sektionen avsattes i februari 1921, och månaden

¹⁷ Humbert-Droz, Jules, *De Lénine à Staline*, Neuchâtel: A la Baconnière, 1971, s 119–20.

¹⁸ Den fjärde kongressen antog tre resolutioner om det franska kommunistpartiet, se [Kominterns fjärde kongress](#), på marxistarkiv.se, s 48-55.

¹⁹ 4WC, s 1088-1089.

²⁰ Mike Taber, red., *The Communist Movement at a Crossroads, Plenums of the Communist International's Executive Committee, 1922–1923* (hädanefter: *Crossroads*), Leiden: Brill, 2018, s 605-606.

efteråt följdes detta av ett förkrossande nederlag för partiets initiativ, ”marsaktionen”.^{*} I båda fallen spelade tvivelaktiga initiativ av EKKI:s sändebud en viktig roll. Vid världskongressen i Moskva i juni-juli 1921 fördes en intensiv diskussion om dessa händelser, men den diskutabla roll som EKKI:s sändebud spelade analyserades inte. Dessa två händelser visade den fara som fanns inneboende i Kominterns syn på internationell centralism, men frågan undersöktes aldrig.²¹

Sex månader efter den tredje kongressen ställdes frågan om centralismen i den kommunistiska världsrörelsen rakt på sak, efter att EKKI i december 1921 hade antagit enhetsfrontspolitiken. Den nya politiken förpliktigade internationalen att försöka få enhet med socialdemokratiska partier kring grundläggande krav för att försvara arbetarnas levebröd mot arbetsköparnas angrepp.

En test för den nya politiken blev det vänstersocialdemokratiska ”Wienförbundets” (den ”Två-och-ett-halvte internationalen”) uppmaning till överläggningar med representanter från Komintern och den högersocialdemokratiska Andra internationalen om en gemensam konferens för världens arbetarrörelse. Som svar förkunnade EKKI att Komintern skulle delta.²² Men de franska och italienska sektionerna avvisade enhetsfrontspolitiken och anslöt sig inte till Kominterns arbete avseende dessa enhetsfrontsöverläggningar. Kominterns stadgar gav EKKI befogenhet att åsidosätta sådana nationella beslut, men den gjorde inte det, utan litade istället till en process av diskussioner och att dela erfarenheter.

När den fjärde världskongressen samlades i november 1922 riktade Zinovjevs inledningsanförande in sig på internationalens underlåtenhet att ansluta sig till arbetet kring initiativet med ”De tre internationalernas konferens”:

Jag måste säga att det som det franska och i viss mån det italienska partiet gjorde var ett brott mot den internationella kampanj som vår organisation hade inlett. Vi borde inse det klart och vidta nödvändiga åtgärder.²³

Trots Zinovjevs uttalande föreslog inte kongressen några aktioner som svar på denna händelse. En kongressresolution om ”Exekutivkommitténs reorganisation och framtida verksamhet” slog åter fast EKKI-sändebudens makt, men underströk behovet att ge dem exakta skrivna instruktioner. Resolutionens förslag att EKKI:s medlemmar skulle väljas direkt av kongressen antogs efter en del debatt. De övriga strukturella förslagen var inte kontroversiella. Frågan om att driva igenom en internationell centralism berördes inte.²⁴

Men rapporten och diskussionen om denna tvistefråga berörde frågor som vägde tungt på internationalens senare utveckling. När Hugo Eberlein avgav sin rapport betonade han ”Kominterns [behov] att alltmer bli ett verklig centraliserat världsparti”, där sektionerna ”ser internationalens centrala ledning som ett verkligt ledande organ”. I sin rapport om Norge sa Bucharin om Komintern, att ”vi är på väg mot en ständigt ökande centralisering”. Josef Grün från Österrike sa att internationalen gick från en period av agitation till en period av ”intensiv organisatorisk rekonstruktion”. Zinovjev upprepade detta i sin sammanfattning, och uppmanade till en tid av ”rehabilitering för partierna”.

^{*} Se t ex [Den tyska revolutionen – Märzaktion](#), av Pierre Broué, [Marsaktionen](#), av Julius Braunthal, och [Vår väg – Mot kuppmentaliteten](#), av Paul Levi, som kritiserar aktionen – öa.

²¹ Se John Riddell, [Kominterns viktiga vändning 1920-1921](#), s 13-20.

²² Taber, *Crossroads*, s 222-224.

²³ 4WC, s 98.

²⁴ [Kominterns fjärde kongress](#), s 8-12.

Kongressresolutionen om att reorganisera EKKI drev inte något av dessa mål. Där Eberleins rapport hade föreslagit att EKKI:s sändebud skulle bemyndigas att ”nära övervaka” de nationella sektionerna, begränsade resolutionen detta till ”speciella fall”. Eberleins rapport hade specificerat att den nybildade organisationsbyrån skulle övervaka sektionernas organisering, men det fanns inte med i resolutionen.

Vad gällde den internationella disciplinen menade Ernst Meyer att den hade sina rötter i medlemssektionernas medvetenhet, en situation där ”varje systerparti känner till de andra, och i sin verksamhet tar hänsyn till systerpartiernas reaktion och konsekvenserna för dem”. När Trotskij redde ut det franska partiets bekymmersamma angelägenheter, var han noga med att slå fast dess självständighet, och beskrev att kongressens roll var att ge ”riktlinjer” och ”råd”. I de många nationella konflikter som presenterades för kongressen (t ex Danmark, Spanien, Tjeckoslovakien, Jugoslavien) försökte kommissionerna undvika en partisk hållning och förena de kommunistiska styrkorna i respektive land.²⁵

Debatten om internationell centralism 1923

Sju månader efter den fjärde kongressen gjorde ett utvidgat EKKI-möte en allmän översikt av ”gränserna” för att tillämpa centralismen i internationalens relationer till sina medlemspartier. Diskussionen koncentrerade sig på den norska sektionen.

Kominterns organisation i Norge var det norska Arbeiderpartiet, en massorganisation som härrörde från Andra internationalen före kriget. Trots många löften att organisera om partiet utefter de 21 villkoren, hade dess ledning underlåtit att göra det. Den fjärde kongressen antog en kraftfull resolution som ännu en gång krävde att den skulle efterleva villkoren. Återigen underlät den norska majoriteten att agera. Vid EKKI:s utvidgade möte 1923 uttalade sig delegaterna ännu en gång för fortsatt diskussion och organiserade en omfattande debatt om de bakomliggande tvistefrågorna.

En stor del av diskussionen om centralism vid mötet gick i riktning mot att kräva att EKKI skulle öka sin inblandning i partiernas lokala aktivitet och taktik. Men det togs inga beslut i denna riktning. Istället var den antagna resolutionen, som riktade in sig på det norska partiet, noga med att inte inkräkta på ledningens makt i lokala frågor. Mötets förslag på förändringar av det norska partiets politik och struktur ställdes i form av rekommendationer.

Efter ytterligare försök från EKKI att nå en överenskommelse, ställde partimajoriteten saker och ting på sin spets genom att i november 1923 rösta för att avvisa EKKI:s förslag. Det ledde till att en stor minoritet lämnade partiet och bildade Norges kommunistiska parti.

Under plenarmötet utsattes ledningen för två stora partier – i Italien och Bulgarien – för en svidande kritik.

1. I Italien påstod mötet att Kominterns sektion hade saboterat beslutet vid den fjärde kongressen att försöka enas med det italienska socialistpartiet, som sedan länge hade stött Komintern men hade socialdemokratiska traditioner. EKKI röstade för att partiets nationella ledning skulle ändras för att säkerställa att den fraktion i det italienska partiet som var för enande skulle få representation i ledningen. Detta beslut var det första EKKI-beslutet som lade sig i valet av en nationell ledning.

25 4WC, s 41–45.

Men EKKI ifrågasatte inte majoritetens kontroll över sektionens valda ledning.

2. I Bulgarien hade kommunistpartiet vägrat att försvara det härskande radikala bondepartiet mot militärens mordiska högerkupp av. EKKI:s rapport kritiserade denna underlåtenhet och var ett svidande slag mot den bulgariska sektionens ledarskap, men EKKI-mötet vidtog inte några åtgärder för att ändra dess sammansättning.

Trots att plenarmötets två beslut respekterade de nationella sektionernas självständighet att välja sin ledning, var mötets hantering av de två kriserna ändå tvivelaktiga. Bristerna hos de två ländernas nationella ledningar hade en gemensam grundläggande orsak – en underlåtenhet att tillämpa Kominterns enhetsfrontspolitik. Men denna underlåtenhet togs varken upp av de som rapporterade för EKKI (Zinovjev och Radek) eller under den efterföljande diskussionen. I båda fallen hade EKKI:s ledning i Moskva underlåtit att pressa på för att enhetsfrontpolitiken även gällde för de bulgariska och italienska kommunisterna, och hade därmed en del av ansvaret för deras brister. Tystnaden om denna fråga antydde att EKKI:s ledare undvek sitt ansvar för att, inom den demokratiska centralismens system, hänskjuta sitt eget agerande till en rannsakande granskning.

Bokslut

Den tidiga Kommunistiska internationalen är historiskt unik vad gäller antalet medlemmar och deras karaktär: dussintals nationellt baserade revolutionära sektioner som omfattade grupper av varierande ursprung och åsikter och vars medlemsantal ofta nådde sexsiffriga tal. I början av 1920-talet stod ett allt större antal av dessa partier inför ett hårt förtryck. Men i den mån det var möjligt vidmakthöll partierna ändå ett demokratiskt och revolutionärt inkluderande funktionssätt.

Under de första åren kännetecknades de interna diskussionerna, inklusive de på högsta nivå – de internationella kongresserna – av en anda av ohämmad kritik och politiska kontroverser. Exekutivkommittén försvarade rörelsens enhet, till största delen med framgång. Under dessa år ökade den politiska enheten i internationalen.

Behovet av centralism inom världsrörelsen åberopades oftast i form av krav på att de nationella sektionerna skulle genomföra besluten som tagits i Kominterns ledande organ. Men i praktiken uppnåddes "centralismen" ibland på ett motsatt sätt: ofta tog "fronttrupperna" ledningen. Det tidiga Kominterns dokument uppvisar många exempel på att korrigeringar gjordes med hjälp av de nationella sektionernas erfarenheter och arbetarmedlemmarnas tänkande.

Den fjärde världskongressens protokoll ger vid handen att frontpartierna inte bara hade inflytande över besluten om den nationella utan också den internationella taktiken. Bland de kongressdiskussioner som på ett djupgående sätt påverkades av förslag från dessa partiers delegater fanns följande fem punkter:

- Motståndet mot fascismen.
- Övergångskrav.
- Arbetar- och bonderegeringen.
- Den antiimperialistiska enhetsfronten.
- Enhetsfrontsfrågan i sin helhet.

I synnerhet enhetsfrontspolitiken utvecklades efter erfarenheter på gräsrotsnivå.²⁶

På basis av dokumenten var den avgörande faktorn för att en verklig centralisering kom till stånd genomgripande diskussioner och samarbete mellan auktoritativa nationella ledarskap.²⁷

Det ofta förkunnade målet att de nationella sektionerna skulle införlivas i ett enda centraliserat revolutionärt världsparti förblev omöjligt att uppnå. Kraven att centralisera makten i EKKI:s händer tog inte hänsyn till de gränser som Kominterns faktiska politiska dynamik satte upp. Som Zetkin påpekade i ett privat brev till Lenin den 25 januari 1921, så var EKKI ”alldeles för isolerat” för att göra mer än att ”hitta de breda utvecklingslinjerna och dra grundläggande slutsatser”. EKKI ”kan absolut inte kartlägga alla de konkreta omständigheter som måste övervägas för att genomföra riktlinjerna”. Denna begränsning ”är förståelig men leder till misstag”,²⁸

Zetkins varning måste förstås inom ramen för den verklighet som arbetarinternationalens samarbete stod inför för ett sekel sedan. Kommersiella flygresor fanns inte, skrivna meddelanden och rapporter var begränsade till tåg- eller båttransporter, elektronisk kommunikation var hårt begränsad till en nu bortglömd artefakt: telegram.

Även i internets och det interkontinentala flygets era återstår ett annat avgörande hinder. Målet att leda arbetarklassens majoritet för att upprätta arbetarnas makt måste – nu precis som då – uppnås på nationalstatens nivå. För att nå detta mål är det avgörande med en nära ömsesidig förståelse och förtroende mellan ledarskapen och arbetarnas led. Och det måste framförallt uppnås inom ramen för att de nationella partierna ingriper i sina länders klasskamp.

Centralismen i det tidiga Komintern uppnåddes framförallt med hjälp av globalt samordnade kampanjer, som de ansträngningar att försvara och hjälpa den unga Sovjetrepubliken som var så slående framgångsrika. I praktiken var centralismens avgörande kraft – det vill säga internationalens enhet i handling – inte så mycket ”järndisciplin” som att förena Moskvas och frontpartiernas initiativ i stora internationella mobiliseringar.

En deltagares utvärdering

Den amerikanske kommunisten James P Cannon, en av Kominterns ledande grundare och framträdande förespråkare för internationell centralism på 1920-talet, har lämnat oss en livfull beskrivning av hur den internationella centralismen i Lenins Komintern fungerade i praktiken:

Den ryska revolutionens ledare hade en absolut *avgörande* moralisk och politisk auktoritet. De var Lenin och Trotskij och Zinovjev och Radek och Bucharin – nya stora namn som världens revolutionära arbetare erkände som revolutionens verkliga ledare. De var dessa män som, med hjälp av några få andra, bildade Komintern, den Tredje internationalen.

De hade statsmakten i sina händer. De hade obegränsade tillgångar som de generöst delade ut för att subventionera och stöda de utländska partierna. När det fanns meningssmottagningar i något parti, med två eller tre fraktioner, kunde de subventionera delegationer för att resa från vilken del av världen som helst till Moskva. Grupper med avvikande åsikter kunde få full representation inför de verkställande organen för att diskutera tvistefrågorna. De internationella ledarna kunde skaffa sig en verklig bild på plats och själv lyssna på de olika strömningarnas representanter innan de gav några råd. Och det var det vad de i huvudsak erbjöd under de tidiga

26 Se John Riddell, ”[Enhetsfrontspolitikens ursprung](#)”, på marxistarkiv.se.

27 För en detaljerad utveckling av denna punkt, se ”[The Comintern in 1922: The Periphery Pushes Back](#)”.

28 4WC, s 45.

dagarna – råd, och väldigt få order.

Apropå representation, så var jag delegat i Moskva fem gånger. Och varenda gång jag var där fanns även delegater från andra fraktioner i det amerikanska kommunistpartiet där. Vid den sjätte kongressen 1928 hade vi omkring 20 delegater från USA, som företrädde alla de tre fraktionerna, och alla utgifter betalades av Komintern.

Efter det ryska partiets förfall och stalinismens framväxt blev Kominterns centralism – som Trotskij och Lenin hade hanterat som ett tveeggat svärd som de inte ville använda vårdslöst – i Stalins händer ett verktyg för att kväva allt självständigt tänkande i hela rörelsen.²⁹

Cannon beskrev också hur han och en annan representant för en minoritetsströmning i det amerikanska partiet vid den fjärde kongressen försökte vinna Kominterns ledning för ett förslag att stöda hans strömnings förslag att upplösa partiets parallella underjordiska strukturer. Till en början kritiserade många medlemmar förslaget som ett brott mot punkt tre i de 21 villkoren: ("Det är deras plikt att överallt parallellt med den legala organisationen skapa en illegal organisation som i det avgörande ögonblicket är i stånd att uppfylla sin plikt mot revolutionen.") Ändå övertygade den amerikanska minoritetens argument EKKI:s medlemmar och segrade.³⁰

Den kreativa kraft som de internationella överläggningarna hade fick inte så mycket kommentarer på den tiden – det togs helt enkelt för givet. Inte heller lade det tidiga Kominterns medlemmar märke till det som slår oss om deras internationals unika styrka – medlemmarnas varierande ideologiska skolning, erfarenheter och synsätt.

Även om den organisatoriska resolutionen från 1921 sällan åberopades under de efterföljande diskussionerna, så förverkligades dess frammanande av en dynamisk sammansmältning mellan centralism och demokrati till stor del när medlemspartierna omstrukturerade sin verksamhet runt ett helgjutet mönster av masskampanjer.

Detta mönster, där korrigeringar av linjen ägde rum med hjälp av återkopplingar från frontpartierna, som knappt noterades vid den tiden, är uppenbart i internationalens stenografiska protokoll, dokument och resolutioner, varav många nu finns tillgängliga i böckerna i [Comintern Publishing Project](#).

På den tiden föreföll Kominterns demokratiska praktik självklar. Den dynamiska sammansmältning mellan centralism och demokrati som åberopades i resolutionen 1921 analyserades inte, trots Lenins vädjan, så mycket. Denna tystnad undergrävde motståndet mot byråkratins påtryckningar från mitten av 1920-talet, och pressade till slut in Komintern i en monolitisk gjutform. Vid tiden för Lenins död 1924 verkade Komintern icke desto mindre ha uppnått en viss jämvikt i tillämpningen av demokratisk centralism i de nationella sektionerna.

Men med början vid den femte världskongressen 1924 drev Kominterns centrala ledare en kampanj för en omfattande omorganisering av sina medlemspartier ("bolsjevisering") längs linjer som radikalt minskade det nationella självstyret och den interna demokratins omfattning, samtidigt som det gynnade byråkratins tillväxt i centrum i Moskva.³¹

Den tidiga Kommunistiska internationalens demokratiska centralism är således idag en till stor del dold skatt, väl värd ansträngningen att upptäcka.

29 James P. Cannon, "[Internationalism and the SWP](#)," i *Speeches to the Party*, New York: Pathfinder, 1973, s 73–74.

30 Se Cannon, *The First Ten Years of American Communism*, New York: Pathfinder, 1973, s 64–73.

31 För en kritisk analys av Zinovjevs roll, se Joel Geier, "[Zinovjevismen och världskommunismens förfall](#)", på marxistarkiv.se.